

EWA POPRAWA
Kraków

RUCHY MŁODZIEŻOWE W ROSJI W DOBIE PONOWOCZESNOŚCI

Książka będąca przedmiotem tej recenzji poświęcona jest słabo do tej pory zbadanemu zagadnieniu subkultur młodzieżowych, które pojawiły się na terenie byłego Związku Radziec-

kiego po jego upadku¹. Tematyka ta sytuuje się w obrębie szeroko rozumianej socjologii ruchów młodzieżowych, już od wielu lat stano-

Adres do korespondencji: ewapoprawa@poczta.onet.pl

¹ Viktor Tarnavskiy, *Dzieci swoich czasów. Ruchy młodzieżowe w Rosji a zmiany kulturowe po upadku ZSRR*, Trio, Warszawa 2007, stron 300.

wiącej fascynujący obiekt zainteresowania wielu badaczy.

Jak słusznie zauważa Przemysław Piotrowski, operacjonalizacja pojęcia „subkultura” stwarza wiele problemów, gdyż „nawet autorzy koncepcji subkultur rzadko podają definicję tego terminu”². Mimo to pewne cechy ruchów młodzieżowych powtarzają się, jak choćby wyodrębnione założenia ideologiczne, działalność twórcza czy obyczajowość³, które z reguły niosą ze sobą spory ładunek kontestacyjny, gdyż młodzież to kategoria społeczna niejako inherentnie charakteryzująca się skłonnością do kwestionowania wartości i norm obyczajowych społeczeństwa. Oczywiście to, w jaki sposób zostanie skanalizowany ów potencjał negacji, w znacznej mierze zależy od warunków społecznych i kulturowego *milieu*, w jakim obraca się dana grupa młodzieżowa. Hanna Świada-Ziemba ma wiele racji, gdy pisze: „mimo że jednostka dokonuje selekcji percepcyjnej, mimo że strukturalizuje rzeczywistość według określonego systemu pojęć, mimo że różnie ją przeżywa i na nią reaguje, a nawet posiada mylny sąd o wielu jej zakresach — to jednak treści tej rzeczywistości (choć różne i różnie interpretowane) są zarazem treściami przeżyć człowieka i one właśnie ukierunkowują ludzkie działanie”⁴.

Obecnie socjologia młodzieży szczególnie duże znaczenie przypisuje przemianom, jakim uległ świat w ostatnich dekadach. Zasadniczo skończyła się dominacja jedynej właściwej ideologii, a kulturę ze względu na jej rozczłonkowanie i wzrastającą różnorodność można przyrównać do kłęczca. Ma to również wpływ na kształt subkultur. Jak wynika z polskich badań, społeczeństwo „jawi się jako różnoraka, niespójna mozaika (bez kierunkowskazów «na niebie i zie-

mi»), kiedy istnieje nieograniczona możliwość jednostkowego wyboru”⁵.

To założenie, że ponowoczesność konstituuje podłoże ruchów młodzieżowych, leży również u podstaw koncepcji Tarnavskiego. Sięgając do ustaleń badaczy z innych dziedzin, autor stara się podsumować stan wiedzy o kondycji rosyjskiej kultury. W opinii wielu, czynnikiem konstytutywnym jest nie do końca określony wpływ postmodernizmu, oficjalnie zaakceptowanego na terenie Rosji po upadku ideologicznego monolitu ZSRR. Warto za autorem przypomnieć, że postmodernizm, nie wpisując się bynajmniej w żadne ramy czasowe, z reguły stanowi zaprzeczenie dotychczas panującej doktryny jedynej możliwej prawdy.

W pierwszym rozdziale swej książki Tarnavskiy stara się zarysować perspektywę teoretyczną, którą zastosował w analizie młodzieżowych ruchów kulturowych we współczesnej Rosji. W tym celu przede wszystkim wskazuje główne przyczyny szeroko rozumianych zmian kulturowych, które bez wątpienia nastąpiły w tym kraju po upadku radzieckiego systemu polityczno-ekonomicznego. Za takie wzajemnie komplementarne czynniki uznaje rewolucję informacyjną oraz upadek homogenicznego systemu ideologicznego. Ów postmodernistyczny przełom ma także negatywny wydźwięk — niezdolność do ogarnięcia ogromu informacji przytłaczających obywateli na każdym kroku doprowadziła do anomii społecznej. Pogłębia ją jeszcze wszechobecny kryzys ekonomiczny, prowadzący do zubożenia i polaryzacji społeczeństwa. Autor przytacza szereg wskaźników empirycznych na poparcie tezy, że społeczeństwo rosyjskie w istocie znajduje się w poważnym kryzysie.

Rzecz jasna, Tarnavskiy przytacza również skrajnie odmienne opinie, że kryzys społeczeństwa rosyjskiego można uznać za przejaw procesu kształtowania się nowych wartości, nowej tożsamości społecznej w miejsce starej. Pryncypia *homo sovieticus* wskutek globalizacji, otwarcia się na świat zamkniętego dotąd społeczeństwa zdecydowanie tracą na znaczeniu. Posił-

²P. Piotrowski, *Subkultury młodzieżowe: aspekty psychospołeczne*, Wydawnictwo Akademickie Zak, Warszawa 2003, s. 9.

³Tamże, s. 10.

⁴H. Świada, *Osobowość jako system ustosunkowań wobec świata*, w: B. Suchodolski, H. Świada (red.), *Osobowość w społeczeństwie i kulturze*, Ossolineum, Wrocław 1974, s. 188.

⁵H. Świada-Ziemba, *Młodzi w nowym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005, s. 16.

kując się wieloma danymi, Tarnavskiy wskazuje na niezwykle istotne zjawisko, jakim jest „nowy trybalizm” (nowa plemiennność). Właśnie dążenie do wspólnotowości w obliczu wszechogarniającej niepewności stało się, według niego, podstawą niezwyklej popularności wśród rosyjskiej młodzieży kulturowych ruchów społecznych. Potrzeba uspołeczniania jest realizowana w ten sposób ze względu na brak propozycji odpowiedniej polityki młodzieżowej ze strony państwa, które charakteryzuje ponadto kryzys w dziedzinie infrastruktury.

Odwołując się do historii istnienia subkultur na terenie dawnego ZSRR, w rozdziale drugim autor przedstawia główne istniejące obecnie kulturowe ruchy młodzieżowe. Podkreśla, iż dostępne dane są ograniczone i nie zawsze naukowe, ze względu na brak oficjalnych badań nad ruchami młodzieżowymi w ZSRR. Wymienia i charakteryzuje chronologicznie ruchy młodzieżowe, począwszy od stilagów (którzy pojawili się w ZSRR zaraz po zakończeniu drugiej wojny światowej), KSP (Kluby samodziejatelnoej piesni), poprzez Sistiemę, a skończywszy na punkach końca lat osiemdziesiątych. Opisując ruchy współcześnie występujące na terenie byłego ZSRR, zwraca uwagę na ich różnorodność.

W ostatnim, trzecim, rozdziale Tarnavskiy przedstawia wyniki analizy ruchu rolewików, którą przeprowadził w czterech miastach rosyjskich na przełomie lat 2001/2002. Ruch ten pojawił się w Rosji wkrótce po upadku ZSRR. Jego uczestnicy tworzą scenariusze gier terenowych na podstawie najsłynniejszych dzieł z gatunku *fantasy* oraz *science-fiction* i odgrywają je podczas zlotów trwających nawet kilka dni. Fenomenem ruchu jest bez wątpienia jego popularność oraz niezwykle bogata kultura materialna tworzona przez uczestników gry. Barwne stroje, scenografia, a nawet ręcznie wytwarzana broń i waluty nieistniejących krain — wszystko to powstaje z myślą o ułatwieniu wcielenia się w rolę i jak najlepszym oddaniu realiów fantastycznego świata.

Dzięki trzydziestu wywiadam pogłębionym, przeprowadzonym z rolewnikami dobranymi „metodą kuli śniegowej”, Tarnavskiy uzyskał dość spójny obraz ruchu. Opis został wzbogacony fotografiami, które mają czytelnikowi po-

móc zwizualizować kulturę materialną rolewików. Warto zwrócić uwagę, że do książki załączone są dyspozycje do pytań z przeprowadzonych wywiadów, co pozwala uzyskać wgląd w przebieg badań.

Autor wprowadza nowe pojęcie — „kulturowe ruchy młodzieżowe”. Ukute ono zostało, ponieważ dotychczasowe kategorie subkultury, kultury alternatywnej czy kontrkultury nie przystają, według niego, do obecnego stanu kultury rosyjskiej, nie spełniając należycie funkcji klasyfikacyjnej. Przyczyn tego stanu Tarnavskiy upatruje między innymi w postępującej heterogenizacji współczesnych ruchów młodzieżowych, co utrudnia należyte wyróżnienie cech, wedle których można by dany ruch umieścić w konkretnej kategorii. Poza tym, potencjał kontestacyjny, dawniej zaliczany do głównych kategorii konstytuujących jedną z trzech wyżej wymienionych formacji, obecnie stracił na znaczeniu. Po upadku ideologicznego monolitu ZSRR system kulturowy został zastąpiony przez „całość posiadającą minimum spójności”, w związku z czym aktywność ruchów zamiast protestu polega obecnie na wspólnym odbywaniu praktyk kulturowych.

Tarnavskiy zwraca w ten sposób uwagę na bardzo istotny aspekt współczesnej rzeczywistości, nie należy jednak zapominać, że wielu autorów, między innymi Aldona Jawłowska, podobne zjawiska opisywało za pomocą kategorii stylu życia. Należałoby rozważyć, czy zastosowanie tego pojęcia nie byłoby wskazane również w tym przypadku. Jak wiadomo: „Obraz stylu życia tworzy się poprzez opis czynności powtarzających się i istotnych ze względu na przyjęte wartości i cele, wraz z ich szerokim motywacyjnym kontekstem, a także opis warunków zewnętrznych, w których czynności przebiegają, ukształtowanych w toku działania, wybranych lub narzuconych przez konwencję”⁶. Co więcej, styl życia może świadczyć o odrębności jednych grup społecznych od innych, o wartościach, które uznają one za nadrzędne oraz o sposobach ich realizacji. Jeżeli formacje wy-

⁶ A. Jawłowska, *Styl życia a wartości*, w: A. Siciński (red.), *Styl życia: przemiany we współczesnej Polsce*, PWN, Warszawa 1978, s. 207.

odrębnione przez autora pod etykietką kulturowych ruchów młodzieżowych nie stanowią, wedle niego, całości tak silnie zintegrowanych, by stanowiły subkulturę, to warto zastanowić się, czy nie sięgnąć po prostu do kategorii stylu życia. Wszak rolewicy, co autor sam podkreśla, nie tylko spotykają się, by uczestniczyć w grach, lecz również w większości przypadków podzielają zbieżną hierarchię wartości, na której czele stoi z pewnością przeżycie estetyczne.

Kolejna kwestia, która może wzbudzać wątpliwości, jest natury metodologicznej. Gdy na stronie 72 Tarnavskiy przytacza wyniki odpowiedzi na pytanie: „Czy chciałbyś powrotu sytuacji istniejącej w ZSRR przed rokiem 1985?”, co bez wątplenia pomaga opisać nastroje panujące w społeczeństwie rosyjskim po upadku systemu komunistycznego, a co za tym idzie, określić przyjmowane przez młodzież postawy wobec zastanej rzeczywistości, pomija istotną kategorię wiekową, jaką są ludzie w wieku 25–39 lat, nie podając powodów swego postępowania. Tymczasem wcześniej (s. 9) zaznacza, iż w podjętych przez siebie badaniach uwzględnił fakt, że w świetle definicji rosyjskich za młodzież uznaje się osoby mieszczące się w przedziale wiekowym od 14 do nawet 30 roku życia.

Tarnavskiy podkreśla zafascynowanie uczestników *role-playing games* światem fikcyjnym, który jest tworzony równoległe do rzeczywistego i traktowany jako swego rodzaju „odskocznia”, ułatwiająca funkcjonowanie w codzienności. Dochodzi do wniosku, że może to budzić skojarzenia z koncepcją karnawału Micha-

ła Bachtina. Karnawał jawi się bowiem jako czas wyjątkowy, w którym można przekraczać wszelkie reguły, aby nabrać sił do późniejszych zmagania z życiem. Ostatecznie autor uznaje to podobieństwo za zbyt oddalone, ponieważ rolewicy nie łamią swym postępowaniem reguł społeczeństwa, w którym żyją, lecz jedynie kreują ich alternatywę. Autor mógłby jednak rozwinąć tę kwestię, interesującą zwłaszcza w dobie rewolucji informacyjnej, kiedy dzięki konwergencji internetu oraz mediów łatwo można stworzyć alternatywną tożsamość. Jak zauważa Guy Debord: „Życie społeczeństw w których panują nowoczesne warunki produkcji, przypomina olbrzymie zbiorowisko spektakli”⁷. Koncepcje świata alternatywnego, świata spektaklu, zjawisko tworzenia światów równoległych należą przecież to najbardziej fascynujących we współczesnej filozofii oraz socjologii.

Niezależnie od powyższych sugestii należy stwierdzić, że książka Tarnavskiyego z całą pewnością wnosi wiele do dziedziny socjologii ruchów społecznych. Napisana przystępnym, fachowym językiem przybliży tematy, którym do tej pory niewiele poświęcano uwagi. Ruchy młodzieżowe nierzadko przecież były traktowane jako dysfunkcyjny element społeczeństwa, a nawet jako zjawisko wymagające pedagogicznej korekty. Tarnavskiy obiera odmienną perspektywę. Jego opis i interpretacja zjawisk są jak najbardziej obiektywne.

⁷G. Debord, *Spoleczeństwo spektaklu oraz Rozważania o społeczeństwie spektaklu*, PIW, Warszawa 2006, s. 33.